

XVI. századi jobbágyneveinkhez

A névtani kutatások érdemes múlttal dicsekedhetnek, és a legutóbbi években megjelent sok szép tanulmány után jelenük is igen biztató (vö. pl. BERRÁR: MNy. LVI, 267 kk.). A XVI. század neveire vonatkozólag a legnagyobb anyag alapján KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMOND végzett kutatásokat. Eredményeinek egy részét közzé is tette (MNy. L, 379—86). Statisztikai adatokat közöl az egyes keresztnévek előfordulásáról, társadalmi megoszlásáról, a nevek előfordulási sorrendjéről. A névanyagot eredet szerint csoportosítja: martirológiumi (latin, német, szláv stb.), őszövétségi, újszövétségi nevek. Ezen belül vizsgálja azt is, hogy mely nevek gyakoribbak a nemeseknél, melyek inkább a polgárságnál vagy a szolgálknál (jobbágyoknál). Összesen 19 093 adatából 7283 vonatkozik nemesre, 3068 polgárra, 2440 a szolganév, hódoltsági 5642 és társadalmi hovatartozását nem lehet megállapítani 660-nak.

BÁRCZI GÉZA ugyancsak a XVI. századból, gyakorlatilag annak második feléből való adatokat rendszerez (MNy. LII, 144—57). Anyagát FEKETE LAJOS „Die Siyāqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung” (Bp. 1955) c. két-kötetes török paleográfiai munkájából veszi. Kb. 750 nevet vizsgál. Ezek azonban társadalmi szempontból viszonylag egységesek: jobbágyok, polgárok és adófizető-sorba süllyedt nemesek. Eredményei nagyon érdekesek, több szempontból kiegészítik, részben módosítják Karácsony megállapításait.

Magam a SZABÓ ISTVÁN kiadásában megjelent 1522. évi dézsmalajstrom (MNyTK. 86. sz.) adatait vizsgáltam meg. A vizsgált névanyag ugyan lényegesen kisebb Karácsonyénál (3896), de három szempontból egységesebb. Először is a dézsmalajstromokban foglalt nevek viselői mind jobbágyok voltak, másodsor helyileg eléggé egységes, mert mindhárom megye dézsmakerületei a mellékelt térkép tanúsága szerint is a Duna—Tisza közének déli részén terültek el, a XX. sz. eleji Bács-Bodrog vármegye területén, harmadszor a nevek mind 1522-ből valók.

I. Keresztnévek*

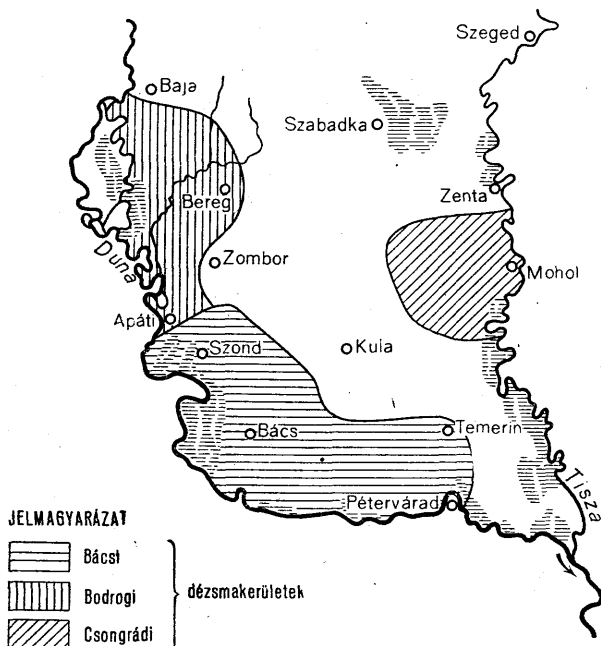
A XVI. században, mint ahogy SZABÓ ISTVÁN is helyesen megállapította (i. m. 14) már teljesen egyházi jellegű a névadás, csekély kivétellel a martirológiumi és a bibliai nevek fordulnak elő keresztnévként.

Az 1522. évi dézsmalajstromokban a keresztnév rendszerint latin alakban és sorrendben van föltüntetve. Magyar alakú keresztnév és magyaros

* A keresztnév műszót használom akkor is, ha nem keresztségben jutott hozzá az illető. Ez tehát csak a kételemű nevekben magyar sorrendben a név második, latinban az első tagját jelenti.

AZ 1522. ÉVI JEGYZÉKBEN FÖNNMARADT DÉZSMAKERÜLETEK

FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉSE

sorrend ritkán fordul elő férfiaknál, a nőknél valamivel többször. A csekély számú szláv nevet nem tudták latinosítani a dézsmaszedők, és így meghagyták szláv alakjukban: *Marko, Centko* stb. Magyar alakú keresztnévek: *Elek, Lenárd, Kereszthes, Calman, Genes, Lazlo, Yosa, Farkas, Sandor, Forys, Adoryan, Pelbarth*. Másoknál nemigen lehet megállapítani, latin vagy magyar-e a név (a sorrend latin): *Tobias, Adam, Abraham, Barnabas, Gaspar*. Többször találjuk a neveket magyarosan asszonynevekben: *Balasne, Chizar Balasne, Rigoh-janosne*.

Ezenkívül jó támaszt adnak a keresztnévek magyar alakjára a keresztnévből származó vezetéknevek, amelyek, mint a vezetéknevek tárgyalásakor is majd kitűnik, ezeknek egy igen tekintélyes csoportját alkotják.

A keresztnéveket a könnyebb áttekinthetőség végett táblázatban közlöm. Az első rovat mutatja a név előfordulását, a második a százalékot. Ezután külön-külön is áttekinthető megyénként a százalék (ezekben csak tizedszázalék pontossággal). Amely névhez megadják — bemutatom Karácsony és Bácsai százalékait is.

Összesen 86 férfinév fordul elő anyagomban.

4—4 adattal szerepel (0,103%): Bernát, Boldizsár, Gábor.

3—3 adattal (0,077%): Ádám, Markó, Kozma.

Név	Összes		Százalék			Karácsonynál (zárójelben Bácszinál)
	szám	százalék	Bács	Bodrog	Csongrád	
1. János	275	7,051	7,2	6,4	8,2	10,046 (9,74)
2. Péter	230	5,895	5,8	5,8	6,5	5,18 (3,60)
3. György	206	5,308	5,2	5,0	6,2	5,736 (6,27)
4. Mihály	205	5,226	6,0	5,0	3,9	5,82 (5,88)
5. István	187	4,795	4,7	4,9	5,4	6,0 (4,81)
6. Gergely	183	4,769	4,0	6,2	4,1	4,0 (3,87)
7. Pál	164	4,205	4,1	4,1	4,9	3,823 (5,47)
8. Benedek	154	3,948	3,9	4,0	4,2	
9. Balázs	151	3,872	3,9	4,3	2,9	3,22
10. András	137	3,514	4,0	3,0	3,3	3,96
11. Tamás	133	3,410	3,3	3,8	3,3	
12. Máté	127	3,256	4,0	3,3	1,1	
13. Miklós	120	3,066	3,0	2,9	3,9	3,32
14. Imre	110	2,820	2,6	4,2	0,9	2,292
15. Bálint	109	2,795	3,2	2,4	2,5	
16. Dömötör	97	2,487	2,1	2,2	4,4	
17. Lőrinc	84	2,154	2,5	2,0	1,3	
18. Mátyás	84	2,154	2,2	2,1	2,3	
19. Ambrus	83	2,128	2,6	2,2	1,9	
20. László	71	1,821	1,5	1,4	3,8	
21. Márton	66	1,692	2,0	1,5	0,9	
22. Barnabás	65	1,666	1,8	1,5	1,6	
23. Bertalan	65	1,666	1,4	1,8	2,3	
24. Ferenc	60	1,538	1,4	2,1	0,9	
25. Fábrián	58	1,487	1,8	1,4	0,5	
26. Jakab	56	1,436	1,6	1,4	1,1	
27. Lukács	51	1,308	1,6	0,7	1,3	
28. Gál	44	1,128	1,2	1,5	0,1	
29. Albert	39	1,0	0,9	1,2	0,9	1,356
30. Illés	39	1,0	1,0	1,3	0,5	
31. Orbán	37	0,949	1,1	0,9	0,6	
32. Fülöp	36	0,923	1,4	0,9	0,1	
33. Kelemen	35	0,897	0,7	1,3	0,6	
34. Antal	33	0,846	0,6	1,0	1,3	
35. Sebestyén	28	0,718	0,95	0,3	0,8	
36. Ágoston	27	0,693	0,75	0,6	0,8	
37. Simon	25	0,643	0,65	0,6	1,0	0,582

Név	Összes		Százalék			Karácsonynál (Zárójelben Bárczinál)
	szám	százalék	Bács	Bodrog	Csongrád	
38. Domonkos	18	0,461	0,35	0,8	0,2	
39. Damján	17	0,436	0,4	0,2	1,0	
40. Gellért	14	0,359	0,25	0,6	0,3	
41. Keresztes	13	0,334	0,45	0,2	0,2	
42. Vince	12	0,309	0,3	0,2	0,6	
43. Osvát	11	0,284	0,2	0,4	0,3	0,063
44. Márk	9	0,234	0,1	0,1	1,0	
45. Egyed	9	0,234	0,3	0,2	—	
46. Elek	9	0,234	0,1	0,6	—	
47. Gáspár	8	0,209	0,1	0,4	—	
48. Farkas	6	0,156	—	—	1,0	
49. Ábrahám	5	0,131	0,2	0,1	—	

2—2 adattal (0,051%): Centko (Bács), Bereck (Bács), Fóris, Lázár, Zsigmond (Bács), Szilveszter (Csanád), Tóbiás (Bács), Vitalis, Vitus. (Bács).

1—1 adatunk van Bácsból: Bán, Józsa, Calixtus, Kristóf, Lénárd, Mózes, Loránt, Pelbárt, Venk, Kálmán, Radonya.

Bodrogból: Adorján.

Csanádból: Sándor, Bogoja, Milos, ? Bozsó, Dobrov, Nesatha, Paprajak, Rajna.

Karácsonynál korábbi adataim vannak a következő nevekre (zárójelben Karácsony első adata): *Adorján* (1537), *Kozma* (1574), *Vitus* (1549), *Kálmán* (1553), *Elek*, *Szilveszter* (1560), *Gellért* (1533), *Ádám* (1528), *Józsa* (Karácsonynál *József* 1550), *Ábrahám* (1572), *Márk* (1528).

A Karácsonynál csak nemesi nevek szinte teljesen hiányoznak az 1522. évi dézsmalajstromokból, mint a *Dániel*, *Jób*, *Károly*, *Ákos*, *Fridrik*, *Nikodémus*, *Rafael*, *Salatiel*, *Aron*, *Cirill*, *Ésaiás*, *Faust*, *Gedeon*, *Gyula*, *Julius*, *Leo*, *Lampirt*, *Manassé*, *Szervác*, *Viktor*, *Szórád*. Az egész nemesi névsorból az egyetlen *Mózes* fordul elő nálam egyetlen adattal. Elsősorban nemesi nevek Karácsonynál (i. m. 385) a *Gábor*, *Lajos*, *Farkas*, *Sándor*, *Kristóf*. Ezek a *Lajos* kivételével megtalálhatók ugyan vizsgált anyagunkban, de mind a ritka nevekhez tartoznak, egyik sem éri el a 0,2%-ot. A majdnem négyezer név közül a *Farkas* hatszor, a *Gábor* négyszer, a *Sándor* és *Kristóf* pedig egy-egy jobbágynévneként fordul elő. Hiányzik azonban több más név is, mint *Eustach*, *Jeromos*, *Ignác* (1547-ben fordul elő először!), *Erasmus* (1581!), *Tódor*. A *Keresztély* (Christianus) sincs meg dézsmalajstromainkban. Nem hiszem, hogy a *Crucis* = *Keresztes* azonosítható vele. Hiányzik még a *Henrik*, *Gothárd*, *Lipót*, *Konrád*, *Menyhért*, *Szaniszló*, *Pongrác*, *Dávid*, *Zakariás*, *Izsák*, *Jónás*, *Félix* is, de néhány előfordul vezetéknevként.

Olyan keresztnév alig fordul elő 1522-ben, amit Karácsony ne említett volna. Ilyen a *Loránt*, *Pelbárt*, *Calixtus* 1—1 előfordulással, néhány becenév: *Berta* (< *Bertalan*), *Petus* (< *Péter*) vagy délszláv nevek, mint *Markó* (3), *Centko* (3) és 1—1 adattal egyelemű nevek: *Milos*, *Paprajak*, *Nesatha* (vel *Demetrius*), *Bosso* (inkább vezetéknev, mert ilyen van több a környéken).

Másoknál a vezetéknev is mutatja, hogy inkább szláv a név viselője, mint magyar; *Bogoya Branchan, Dobraw Rach, Rayna Milos, Radonya Voch*. A *Wenk* keresztnévet nem tudom miből magyarázni. (Talán eredeti név: *vén + k* kicsinyítő képző?)

Amint a táblázatból láthatjuk, a nevek földrajzi eloszlása ezeken az egymáshoz közel eső területeken sem egyforma. Az összes előforduló 86 név közül Bács megyében 73, Bodroiban 57, Csanádban 61 található. Ha mellőzük a táblázat végén felsorolt 20 egyszer előforduló nevet, akkor is feltűnik, hogy a *Farkas* név csak Csongrádban fordul elő, de ott megközelíti az 1%-ot. Hiányzik viszont Csongrádban az *Egyed, Elek, Gáspár* és *Ábrahám*, holott e nevek egyenként a másik két megyében 5—9 személlyel vannak képviselve.

A leggyakoribb személynév mindhárom megyében veretlenül a *János*, de százalékaránya messze elmarad Karácsony több mint 10%-ától. A Karácsonynál második helyen levő *István* a mi anyagunkban az ötödik helyre szorult. A második leggyakoribb név összesítve ugyan a *Péter*, de az egyes megyék közül Bácsban megelőzi a *Mihály*, Bodroiban a *Gergely* és csak Csongrádban második. Bács megyében a nevek gyakoriságát tekintve kiugrik a másik két megyéhez viszonyítva a Mihályon kívül az *András, Máté, Bálint, Lőrinc, Ambrús, Márton, Barnabás, Fábián, Lukács, Fülöp*. Bodroiban kedveltebb nevek a másik két megyével szemben: *Gergely, Balázs, Tamás, Imre* (feltűnően), *Ferenc, Gál, Albert, Illés, Kelemen*. Még nagyobb ingadozást mutat a másik két megyéhez viszonyítva Csongrád, ahol egyes nevek előfordulási aránya gyakran egész lényegesen eltér. Nagyobb százalékban fordulnak elő a következő nevek: *Péter, György, István, Pál, Benedek, Miklós, Dömötör* (feltűnően), *László* (feltűnően), *Bertalan, Antal, Simon*. Feltűnően ritka nevek Csongrádban: *Mihály, Balázs, Máté, Imre, Lőrinc, Márton, Ferenc, Gál, Fülöp*. A különbség egyes megyék közt több százalékot is kitehet (pl. *Gergely*: Bodrog 6,2, Bács 4%; *Máté*: Bács 4, Csongrád 1,1%; *Imre*: Bodrog 4,2, Csongrád 0,9%; *Dömötör*: Bács 2,1, Csongrád 4,4%; *László*: Bodrog 1,4, Csongrád 3,8%).

A falu védőszentjei talán szerepet játszhatnak a névadásban, de a szentelőtagú falunévek, amely faluk föltehetőleg templomuk védőszentjéről kapták nevüket, nem mutatnak ilyen törekvést. Így pl. Szentandrás (Bács m.) csupán egyetlen Andrást találunk, noha András egyébként a gyakori nevek közé tartozik. Szentlőrincen (uo.) egyetlen Lőrinc sincsen. Szentmártonban (uo.) találunk ugyan egyetlen Mártont, de Szentgyörgyön (Bodrog m.) már egyetlen György sincs, noha György gyakoriság szempontjából a 3. helyen áll. Miklós sem ritka név, de Búdiszentmiklóson (uo.) nem fordul elő.

Azt a névjegyzékek alapján nem lehet megállapítani, vajon a fiúk közül az egyik az apa nevét vette-e fel, mert forrásunk nem jelzi a családi viszonyokat. Az a tény viszont már szinte magától beszél, hogy a legnagyobb ritkaság, és csak a nagyobb helységekben fordul elő egy-kétszer ugyanaz a keresztnév ugyanazon vezetéknev mellett, tehát két Tóth János vagy két Ráczi István nemigen található ugyanazon községben. Ha a vezetéknevek már apáról fiúra szálltak, akkor ez a tény arról tanúskodik, hogy az apa keresztnévet fiai nem örökölték.

*

Női nevek dolgában már — akárcsak Karácsony és Bárczi — sokkal kisebb, a férfinevekhez képest elenyészően kicsi anyagra támaszkodhatom. A dézsmalajstromokban felsorolt nők általában özvegyek. A dézsmajegyzék többféleképpen jelöli őket:

1. latinosan a férj nevével: *relicta Johannis Kys*,
2. magyarosan a férj nevével: *relicta Chizar Balasne*,
3. puszta keresztnévvel: *relicta Agatha*,
4. lánynéven latinul: *relicta Caterina Nagh*,
5. lánynéven magyarul: *rel. Varga Bhorbala*,
6. a férj vezetéknévvel: *rel. Bhuzine*,
7. nem tudhatjuk, vajon a *Balasne* névvel a férj vezetéknévvel vagy keresztnévvel függesztették-e a *-né* képzőt,
8. a férj keresztnévvel latinosan: *relicta Valentini*.

Mivel mindegyik elnevezésmód használatos, a 4. és 5. számúban azt sem tudjuk eldönteni, hogy a vezetéknév a férj neve vagy lánykori vezetéknév. A női nevek száma amúgy is nagyon kevés a férfiakéhoz viszonyítva, mert csak az özvegyeket tünteti föl az összeírás. De női keresztnév szempontjából csak a 3—5. sz. elnevezés ad útbaigazítást.

Így összesen 112 adatból vagyunk kénytelenek következtetéseket levonni (Bács 55, Bodrog 55, Csongrád 2). Mivel a csekély anyag miatt a földrajzi megoszlást nem lehet megnyugtatóan tisztázni, az egyes megyék százalékait elhagyva csak az összesített előfordulási arányt mutatom be. A nevek száma alig több, mint a férfinevek egynegyede, összesen 24.

1522-ben		Karácsony- nál %	1522-ben		Karácsony- nál %
név	%		név	%	
1. Katalin	18	13,82	6—7. Magda	5	—
2—3. Ágota	15	—	6—7. Orsolya	5	5,—
2—3. Ilona	15	—	8. Anna	4	16,08
4. Margit	11	9,23	9—10. Zsófia	3	6,85
5. Erzsébet	7	6,99	9—10. Klára	3	—

2—2 adattal fordul elő: Apolónia, Anasztázia, Borbála, Dorottya, Márta.

1—1 adattal: Ágnes, Apalin (az Apolónia változata l. BERRÁR i. m. 37), Lucia, Veronika, ? Sabaji (? talán a Sebe középkori női név, vö. BERRÁR i. m. 15), Skolasztika, Eufémia, Krisztina, Benedicta.

Ez a csekély számú női név a kérdéses *Sabaji* kivételével mind egyházi (martirológiumi és bibliai). A ritkábbak között van olyan (*Anasztázia*, *Eufémia*), amelyen a görög egyház hatása látszik. Érdekes, hogy az egész névanyagnak jóval több mint a fele (59%) négy név (*Katalin*, *Ágota*, *Ilona* és *Margit*) között oszlik meg. Bodrogban két név (*Katalin* és *Ilona*) az egész névanyagnak több mint a felét alkotja (55 név közül 23). A továbbiakban a *Sabajit* figyelmen kívül hagyva megállapíthatjuk, hogy a *Zsófia* kivételével mindegyik név előfordult már 1400 előtt is (vö. BERRÁR, Női neveink 1400-ig. MNyTK. 80. sz.). Csak úrnő (domina) neveként fordul elő ott az *Apollónia*, *Anasztázia*, *Borbála*, *Dorottya*, *Lucia*, *Márta*, *Orsolya*, *Veronika*, *Skolasztika*, *Eufémia*, *Benedikta*. KARÁCSONYNÁL (i. h. 383—4 és 386) is csak úrnő neveként találjuk a *Márta* és *Veronika* nevet, főleg úri név az *Anna* és *Katalin*. Még kell jegyeznünk, hogy a régi oklevelekben nagyon ritka a szolgálók neve, mind Berrár, mind Karácsony adataiban a túlnyomó többség nemesi név. Így tehát, ha anyagom nagyon csekély is, a közrangúak, jobbágyságok névanyaga

szempontjából mégis jelentős. Az egyelemű nevek idejében a szolgálók (ancilla) neve közt gyakori volt az eredeti magyar elnevezés, de a századok folyamán egyre ritkult (BERRÁR i. m. 47). Karácsonynál már csak négy személy visel eredeti (nem egyházi) nevet. Az én névanyagomban eredeti név még csak mutatóba sem akad. Karácsony még 46 nevet tart számon, nálam már csak 24 fordul elő. Karácsony adatainál (zárójelben az első előfordulás Karácsonynál) korábbi dézsmalajstromunkban az *Ágota* (1557), *Skolasztika* (1559) és a *Márta* (1543).

Bármennyire csekély anyagon végeztük szükségszerűen számításainkat, meg lehet állapítani, hogy a női nevek közül 1400-ig ugyanazok a nevek voltak a legdivatosabbak, mint a XVI. században nemeseknél, jobbágyoknál egyaránt. 1400-ig a nálunk is előforduló női nevek közt a gyakorisági sorrend: Erzsébet, Katalin, Margit (200 adaton felül), Anna, Ilona, Klára (100 adat fölött), Ágnes, Magda, Borbála, Skolasztika, Ágota, Dorottya, Lucia (10—40 adat). Karácsony gyakorisági sorrendjével is sokban egyeznek a dézsmalajstromok nőneveinek előfordulási arányai. Feltűnő különbség csak az *Anna* név gyakorisága Karácsonynál. A *Mária* csekély előfordulását KARÁCSONY (i. m. 384) a XVI. században a protestantizmus Mária-kultusz ellenességével próbálja magyarázni. Ebben nem nagyon hiszek, mert a Mária név 1400-ig is a ritkább nevek közé tartozik (összesen 29, BERRÁR i. m. 27). 1522-ben egyszer sem fordul elő, pedig akkor még a protestantizmus hatásával nem lehet számolni. Sokkal valószínűbb, hogy tabu-féle név volt, mint pl. a *Jézus*, amely a Pireneusi-félsziget kivételével mindenütt tabu-név, a spanyoloknál (főleg Dél-Amerikában) viszont egészen közönséges. Ezzel szemben a *Mária* a spanyoloknál tabu-név, és csak jelzői vagy szimbólumai, a *Dolores*, *Asunción*, *Concepción*, *Carmen* terjedtek el (DAUZAT, Les noms de personnes. . . Paris, 10. kiad. 1934, 45. l.). Franciaországban is csak a középkor végén (XV. sz.) kezd a *Marie* név elterjedni (uo. 36—7).

A női nevek jelentékeny része egyelemű, a 3. megnevezési típusba tartozik. Némelyik a magyar alakjában mutatkozik, mint *Annos*, *Annws*, *Borbála*, *Kata*, *Magda*, *Margit*. A legtöbbről azonban lehetetlen eldönteni, vajon latin vagy magyar alak: *Anna*, *Agnes*, *Apolonia*, *Anasthasia*, *Clara*, *Martha*, *Sophia*, *Veronika*, *Scolastica*, *Eufemia*, *Cristina*, *Benedicta*. Világosan latin az *Agatha*, *Barbara*, *Dorothea*, *Elena*, *Elisabeth*, *Catherina*, *Margaretha*, *Ursula*.

II. Egy- és kételemű nevek

A paraszti osztály, a jobbágyság nevei a XIV. század végéig egyeleműek. A Váradi Regestrumban és a Tihanyi apátság népeinek összeírásában a szolgálószemélyeket kizárólag egy néven nevezik. Szórványosan megemlítik ugyan az apa vagy a testvér nevét vagy a származási helyet, „. . . az írásbeliség e formáinak azonban aligha van valami köze a kételemű névadáshoz. A nevek ilyen módon való leírása tisztán a pontosabb meghatározás céljából történt” (BENKŐ, A régi m. személynévadás 7).

BENKŐ a vezetéknevek kialakulását a jobbágyságnál a XV—XVI. századra teszi (i. m. 18, 20, 22). Hangsúlyozza azonban, hogy csak a családnevek kialakulásáról, nem pedig megszilárdulásukról van szó (i. m. 22). Szerinte (uo. 17—8) a teljesen vagyontalan és jogtalan zselléreknél nem volt szükség a másodlagos név, a családnév kifejlődésére. Nem tehetjük fel, hogy e

szolgák valójában kételemű nevet viseltek, és csak az írásbeliség nem jelölte ezt, hiszen ezen nevek legnagyobb része olyan jobbágyösszeírásokból való, ahol a személyek jórésze két néven van már megnevezve. Nyilvánvaló, hogy itt is kitették volna már a másodlagos nevet, ha meglett volna (i. m. 17). BÁRCZI (MNy. LII, 145—50 és Szók. 140—1) szerint a XVI. században a vezetéknevek a jobbágyok körében is egyre állandóbbak lesznek. A kételemű név általános, de bizonyos megszorításokkal. Helyenként a nőtlenek, másutt a szolgák egyelemű nevet viselnek. Gyakori az egyelemű név a tisztségviselők, egyes mesteremberek között. Ezeknek címük pótolja a nevüket.

SZABÓ ISTVÁN szép, logikus érveléssel bizonyítja, hogy „a dézsmalajstromok a parasztok neveit a kettős névrendszer kialakulásának nem éppen első pillanatában örökítik meg” (i. m. 9). Utal arra, hogy a legtöbb családnévből rendszerint ugyanazon faluban vagy egymáshoz közel több személy is viseli ezeket a neveket. A nevek egy-egy faluban egy csoportban vannak föltüntetve. Tekintve, hogy a decimátorok házról házra jártak, így az egymás mellett fölbukkanó azonos második név (a latin sorrendben) már öröklődő vezetéknevek látszik. Szellemesen bizonyítja be a *Bíró* családneveken, hogy a bírói tisztség viselőinek egy tizede sem viseli a *Bíró* vezetéknevet, hanem más vezetékneve van. Egy-egy faluban pedig három-négy *Bíró* nevű ember is akad, akik természetesen nem lehettek valójában mind bírók, a név csak leszármazás útján sokszorozódhatott. A dézsmalajstrom vezetéknevei tehát általában már öröklődőknek tekinthetők, de természetesen nem a mai vezetéknevekkel teljesen azonos változatlanóságban. Még a jóval későbbi századokban is voltak névváltozások, az újabb ragadványnév kiszorította az addig öröklődő vezetéknevet. A szökött jobbágyoknak meg természetesen saját érdekük is volt, hogy addigi nevük feledésbe menjen (i. m. 9—11).

SZABÓ ISTVÁN (i. m. 7—8) röviden foglalkozik az egyelemű nevekkal is, amelyek szórványosan fordulnak elő a dézsmalajstromokban. Megállapítja, hogy az özvegyasszonyoknál gyakrabban mutatkozik. Az egynevű férfiak szerinte főképpen a jövevények közül kerülnek ki, akiket vezetéknevük nem kísért el új környezetükbe, ott pedig még idő kellett, amíg a közösség új megkülönböztető névvel látta el őket. Megfigyelte, hogy a szegényebb zsellérrétegben gyakoribb az egynevűség. Ebben a rétegben volt a legerősebb a vándorlás. Jól látta meg, hogy az egy- vagy kétnevűség a decimátortól is függött. Volt, aki könnyen belenyugodott az egynevűségbe, de olyan is akadt, aki félreérthetetlenül meg akart jelölni minden jobbágyot, és így jobban utánajárt a faluban esetleg használatos ragadványnévnek.

Bírálatában PAPP LÁSZLÓ (MNy. LI, 258 kk.) szintén foglalkozik a XVI. sz. egyelemű neveivel, és számos példát hoz fel a nevek változásaira, nem mindig öröklődő voltakra.

Megvizsgáltam a dézsmajegyzékekben magam is az egyelemű neveket, és mindenben megerősíthetem Szabó István megállapításait. Táblázatban közlöm az egyelemű neveket dézsmakerületek szerint:

A női nevek közül idevettem a „relicta Elena” és a „relicta Johannis” típust egyaránt. Ha az egyelemű férfineveket vizsgáljuk, akkor valóban meglepően csekély a számuk, az egész anyagnak 2%-át is alig teszik ki. Meg kell jegyezni, hogy Csongrád m. I. dézsmakerületében csak egyetlen egynevű zsellér van, a másik: Benedictus mendicans.

Nem számítottam bele az egyelemű nevek közé a *Faber*, *Aurifaber*, *Ignifaber* és *Mercator* neveket, mert ezeket éppennyú fordításnak lehet venni,

mint a *Parvus* és *Ambrosius* vezetékneveket. Számuk különben sem nagy, és jellemző rájuk, hogy csak egy-egy decimátornál fordulnak elő. Így a *Faber* megnevezés csak a Bács megyei I. és csongrádi II. kerületben található 4, illetve 3 esetben. Az utóbbi kerületben viszont nincs *Kovács* nevű. Az *Aurifaber* és *Ignifaber* 1—1 névhez járul csak a Bács megyei III. kerületben, a *Mercator* is csak egyszer jelentkezik a csongrádi II. kerületben. A bodrogi II. kerület decimátora pedig tizenkétszer *Parvus* vezetéknevet ír. Ez pedig már igazán nem lehet más, mint a *Kis* vezetéknev lefordítása. Az egynevűség tehát viszonylagos. Alig képzelhető el, hogy egynevű bírók csakis a bácsi IV. és a bodrogi II. kerületben lettek volna, illetőleg, hogy azoknak nem lehetett esetleg másik nevük is. Nehezen tehető föl az is, hogy a Bács megyei II. és IV. dézsmá-

		Faluk száma	Összes név	Egyelemű név			Bíró
				Özvegy	Zsellér	Jobbágy	
Bács m.	I.	16	311	4	4	—	—
	II.	17	448	31	8	12	—
	III.	18	441	3	1	3	—
	IV.	13	304	2	16	2	5
	V.	35	532	—	—	—	—
Bodrog m.	I.	25	706	43	7	5	—
	II.	20	544	21	1	5	2
Csongrád m.	I.	10	335	—	2	5	—
	II.	10	275	2	—	4	—
Összesen		164	3896	106	39	36	7

kerületben 16—17 egynevű zsellér és jobbágy volt, az V. kerületben azonban egyetlen sem akadt még az özvegyek közt sem. Illetve meg is fordíthatjuk a dolgot. Ha az V. kerület 33 falujában egyetlen egynevű ember sem volt, akkor bizonyára az egy néven följegyzett többi embernek is lehetett második neve.

Ha ugyanis vakon megbízunk a decimátorok följegyzéseiben a névhasználatot illetőleg, akkor csak az egyetlen Bodrog megyei Udvardon 5 teljesen névtelen ember lakott 1522-ben, mert a dézsmalajstrom csak „messor” és „messor ibidem” személyről emlékezik meg. Előfordul a teljesen névtelen özvegy is: „relicta ibidem”. Többször az arató neve gazdája után következik „messor ejus” megnevezéssel. Gyakran persze teljes néven szerepel, de egynevű még véletlenül sem akad köztük. A teljes névtelenség természetesen minden társadalomban és osztályhelyzetben lehetetlen. Még az olyan esetekben is, mikor a zsellért, szolgát uráról nevezik el, egyik névelem a sajátja, és ha a közösség egy része számára csak „Tóth András aratója”, ez nem jelentheti azt, hogy azok számára, akik közelebbről ismerik, név volna. Az ilyen „névtelen” aratók valószínűleg csak idénymunkára, néhány hétre vagy hónapra jöttek át egy másik faluból, nem voltak állandó lakosok.

Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy az egynevűeknek jelentékeny része igen ritka keresztnévet visel, olyat, amelyből nemcsak a faluban, de messze környéken sincs más. Az egy-kétszer előforduló nevek közül többeppen olyanok viselnek, akiknek nem volt vezetéknevük, vagy a faluban

nemigen használták, és így a decimátor sem tartotta szükségesnek följegyezni, hiszen a puszta keresztnév elég megkülönböztető név. Így például mindkét előforduló *Szilveszter* egyelemű név, az egyetlen *Kálmán*, *Loránt*, *Pelbart*, *Calixtus* és *Mózes* hasonlóképpen. A ritka vagy vidékenként ritka nevek közé tartozik még az egyelemű nevek közül a *Gáspár*, *Ábrahám*, *Egyed*, *Gellért*, *Ádám*, *Tóbiás*, *Elek*, *Farkas*. Természetesen a közönséges nevek alkotják az egyeleműeknek több mint felét. Azt a gyanúmat sem hallgathatom el, hogy pl. Répásszentkirály községben, ahol egymás után így következnek a nevek (69): *Adam*; *Andreas Adam*; *Stephanus Adam* stb., az első egyelemű *Adam* vezetéknev, vagy pedig a vezetéknev születésének egy érdekes pillanatát ragadtuk meg, mikor föltehetőleg az apa: az egynevű *Ádám* fiait már *Ádám Andrásnak* és *Ádám Istvánnak* hívják.

Hogy a viszonylag ritka keresztnév tovább megmaradhat egyelemű névnek, és hogy vezetéknevnek is alkalmasabb, azt a név egyénítő funkciója magyarázza meg. Ma is, ha valakinek *Samu*, *Dénes*, *Attila* a keresztnéve, azt munkatársai (pl. egy kisebb üzemben vagy hivatalban) csak a keresztnéven szokták emlegetni. Ha azonban *László*, *István* vagy *Béla* nevet visel valaki, és az illető közösségben több is van ugyanilyen néven, akkor már, hogy az azonosítást megkönnyítsük, önkéntelenül is *Szabó Lacit*, *Tóth Pistát* vagy *Kovács Bélát* emlegetünk.

III. Vezetéknevek

1. Mint ahogy a mai nemhivatalos vagy félhivatalos ragadványnevek jelentékeny része az apa keresztnéve (vö. LŐRINCZE: MNyelvj. I, 75 kk.), éppen így a megkülönböztető nevek közül fejlődött és a XVI. században már valószínűleg jórészt öröklődő vezetéknevek közt is nagy számmal vannak keresztnévi eredetűek.

a) Ennek a ma is igen elterjedt vezetéknev-típusnak az első alfaja, mikor a *-fi* szó járul az apa, illetőleg — ha a vezetéknev már öröklődik, akkor — a nagypapa, vagy valamelyik előd nevéhez. Erről a névtípusról BENKŐ a következőket írja: „Az *-i* képzővel azonos szerepe van a teljes alakú keresztnemekhez kapcsolódó *-fi* szócskának is. A történeti névanyagban nem túlságosan nagy az effajta nevek száma, és szinte kivétel nélkül a nem es i nevek között fordulnak elő: Antalfi, Gálfi, Imrefi, Lászlófi, Mátéfi, Simonfi stb.” (Msn. XVII, 70). BENKŐ még nem ismerhette dolgozatának megírásakor dézsmajegyzékeink jobbágyneveit. Itt nem tartozik a ritkaságok közé, ha nem is nagyon gyakori. A következők fordulnak elő: *Banphy* (a *Bán* előfordul a ritka keresztnemek között), *Galfy* ~ *Galfy*, *Emrefi*, *Jacabffy* ~ *Yacabfy* ~ *Yacaffy*, *Lazloffy* ~ *Lazlaffy*, *Marthonfy*, *Mathefy*, *Mihalffy*, *Palfy* ~ *Palphi*. Becézett névhez járul a *-fi* szócska a következő nevekben: *Beneffy*, *Petrefy*, esetleg a *Saffy* (= *Salfi*, a *Salamon* rövidüléséből?), egyéb ősi egyelemű névhez: *Apfy*, *Bekfy*. 14 ilyen nevet 30 személy visel.

b) A második alfaj az *-i* képzővel ellátott keresztnév. Ezt a csoportot nehéz elkülöníteni a helynevekből képződött vezetéknevektől. Így pl. az *Ysaky* vezetéknev valószínűleg nem az *Izsák* apanévből, hanem a dézsmalajstromban is megnevezett *Izsák* falu nevéből ered. (A helynév egyébként puszta személy-

¹ Én ritkítottam — K. B.

névből keletkezett.) Hasonlóan nehéz eldönteni, vajon a *Janosi* vezetéknev nem a *Jánosi* helynévből származik-e. Kétségtelenül idetartozik a *Balasy* ~ *Balassy*, *Bereczky*, *Elyesy*, *Ferenchy* ~ *Ferenchj* ~ *Ferenci*, *Genesi* és a *Lukachi* ~ *Lukacy*. A *Jánosit* belevéve 7 név tartozik ide, amelyet 18 személy visel.

c) Jóval gazdagabb az eddigieknél a teljes keresztnév (apanév) vezetéknevként. Az ilyen típusú vezetéknevekből egyébként azt is megtudhatjuk, hogy a keresztneveket, amelyeket forrásunk egyébként latin alakban közöl, hogy ejtették annak idején. Ide a következő nevek tartoznak: *Abraham* ~ *Abran*, *Adam*, *Adoryan*, *Albert* ~ *Alberth*, az *Ambrosius* már valószínűleg latinositott vezetéknev, *Antal* ~ *Anthal* ~ *Anthyal*, *Balash*, *Ban*, *Barabhos* ~ *Barnabas*, *Benche* ~ *Benceh*, *Benedek* ~ *Benedewg*, *Bereczk*, *Bereck* ~ *Berech*, *Bertalan* ~ *Berthalam*, *Chipan* ~ *Cypan* (Csépán = István), *Chyrak* (Cirják ~ Cirjék), *Damyan*, *Damonkos* ~ *Damakws*, *David*, *Dyenes* ~ *Genes*, *Eged* ~ *Egyed*, *Helek* ~ *Elek* ~ *Elekh*, *Elyes* ~ *Illes*, *Fabyan* ~ *Fabian*, *Farkas* ~ *Pharkas*, *Ferench*, *Phylep*, *Foris* ~ *Phoris*, *Gal*, *Galos* ~ *Galus* ~ *Galws*, *Gaspár*, *Gevert* ~ *Gelerd* ~ *Gelerth*, *Gothar*, ?*Hirman*, *Ipoth*, *Ysaak*, *Iwan*, *Jacob* ~ *Jakab*, *Job*, *Karol*, *Kelemen*, *Kerezthes* ~ *Keresthes* ~ *Kherestes* ~ *Kerestews* ~ *Keresthus*, *Kollath* ~ *Korlath* ~ *Korlyath*, *Kholos*, *Khozma* ~ *Cozma* ~ *Kozma*, *Lazar*, *Lazlo* ~ *Lazloh*, *Lenarth*, *Lukas*, *Mark*, *Marcus*, *Marthon* ~ *Marton*, *Mathe*, *Mathyas*, *Morich* ~ *Morych*, *Osuarth* ~ *Oswald* ~ *Oswald* ~ *Vsvalrth*, *Pal*, *Palus* (lehet helynévből is), *Pelbar*, *Peter* ~ *Pether*, *Zandor*, *Sebestyen*, *Simon* ~ *Symon*, *Zanislo*, *Thomas*, *Vrban* ~ *Orban*, *Vasaly* (?Vászoly), *Vid*, *Vince* ~ *Vinche* ~ *Winch* ~ *Vinchie* (talán egy *Vinke* adat — íráshiba vagy bizonytalan olvasat — is idetartozik). Összesen 67 név, viselőik száma: 223. A leggyakoribbak: *Farkas* (17), *Simon* és *Vince* (10—10), *Antal* és *Keresztes* (9—9), *Kozma* (8).

Talán meglepő, hogy a leggyakrabban előforduló keresztnévek, mint a *János*, *György*, *Gergely*, *András* legalábbis teljes alakjukban nem találhatók a vezetéknevek közt, viszont elég sok az olyan keresztnévből keletkezett vezetéknev, amely forrásunkban keresztnévként nem fordul elő. Ebben a típusban is egy kissé ki kell igazítanunk **BENKŐ** egyik megállapítását. Ő ugyanis idézett cikkében több ilyen nevet nem ajánl névváltoztatás céljaira: „Botlásokat persze itt is el lehet követni. Vigyáznunk kell a névdivatra, mert pl. az Árpád-kor végére már kihalt keresztnéveknek (*Ipolt*, *Korlát*, *Leustáh*, *Sikstus*, *Tímót* stb.) nincs létjogosultságuk a magyar családnévanyagban” (Msn. XVII, 69). Ez a megállapítás egyelőre vonatkozhatik a három utóbbi névre (bár a *Sikstus* becézó alakjai előfordulnak, l. később), de az 1522. évi dézsmalajstromban 4 *Ipót* és 3 *Korlát* vezetéknevű személyt találunk. A keresztnévek között tényleg nem fordulnak elő, de alig hihető, hogy az Árpád-kor végére kihalt volna e két név, ha a XVI. sz. első negyedében vezetéknevként fönntaradt.

A felsorolt nevek közül keresztnévként nem fordulnak elő a következők: *Cirjék*, *Dávid*, *Gothár(d)*, *Izsó*, *Ipót*, *Jób*, *Izsák*, *Kolos*, *Korlát*, *Károly*, *Móric*, *Szaniszló*, *Vászoly*. Egy részük azonban megvan keresztnévként Karácsony anyagában, mint a *Dávid*, *Gothárd*, *Jób*, *Izsák*, *Konrád* (de nem *Korlát* alakban), *Károly* és *Szaniszló*.

Az egyik bodrogi dézsmaszedő egy jobbagy vezetéknevét *Ambrosius*-nak írja. Aligha így hangzott az illető vezetékneve, sokkal valószínűbb, hogy az összeíró latinositotta az *Ambrus* nevet.

Hogy miért éppen a közepes sűrűségű vagy éppen ritka keresztnévekből lettek vezetéknevek, annak az lehet a magyarázata, hogy ezek jellemzőbbek

voltak, könnyebben váltak megkülönböztető nevekké, mint a lépten-nyomon előforduló *János, András, György, Mihály* stb. Mint ahogy a későbbiekben látjuk, hogy a földművességre, a magyar nemzetiségre kevés név utal, a ritkább, jellegzetesebb, foglalkozás- és nemzetiségnevek gyakoribbak, éppen úgy az apanevek közül is a ritkábbak, jellegzetesebbek jobban megfeleltek megkülönböztető névnek, mint a legközönségesebbek.

d) Az újabbkori ragadványnevek közt is gyakori, hogy az apa becézett neve válik megkülönböztető névvé (vö. LŐRINCZE i. m.). Így volt ez a vezetéknevek kialakulásakor is. A régebbi becézésnek három fajtáját ismerjük: 1. A név csonkulása: *Barna, Bene, Deme*, 2. Becéző képző járul a teljes névhez: *Ivánka, Mátyása*. 3. A becéző képző a csonka névhez járul: *Gere, Mikó*.

Egy-egy keresztnévből gyakran egészen nagy számú becéző változat keletkezhetik. A következőkben az alapnév szerint sorolom fel a vezetéknevvé vált becéző formákat: az Ágostonból *Ago*, Antalból *Anthá*, a Barnabásból *Balla, Bharla ~ Borlah, Barich, Barna, Baroch*, a Bálintból *Balko; Baloh* (talán a *Beloh* is, ha íráshiba vagy téves olvasat), a Bánból a *Bank* és talán a *Banchyo*. Igen gazdag a Benedek (részben talán a Benjamin) névből alakult becézőnevek csoportja: *Bede ~ Bedeh* (EtSz.), *Bedech* (uo.), *Bench, Bende, Bene ~ Bhene, Benech, Benó* (ez keletkezhetett helységnévből is, vö. 80. l. 5. jegyz.), Bertalanból a *Berchyk, Berek* (de van *Berky* név is), a Boldizsárból *Bodis*. Dániel: *Dancz ~ Danch, Danká, Danko*; Demeter: *Demeh* (egyszer *Dene*, talán íráshiba), *Demsed, Demsek*; a régi Dezsiderből: *Dese ~ Desew*; Dávid: *Dosa* (EtSz. *Dózsa* c. a.), *Doka*; Domokos: *Doma ~ Domah, Domo ~ Domoh*; Fábián: *Faboh*; Fülöp: *Phyleh*; Gáspár: ? *Gasa*; Gergely: *Gherche, Gere*; György: *Gurko, Gursah*; Illés: *Ela, Ilko, Illo*; Ézsau: *Iso*; Iván: *Ivánka*; Jakab: *Jakoch*; János: ? *Jane* (talán íráshiba Jano helyett); József: *Joza*; Károly: *Karloh*; Kolos: *Khola ~ Khohla ~ Kwa*; László: *Laacho*; Lukács: *Lucha ~ Luka*; Márton: *Marich ~ Marko* (ez lehet Márk is); Máté: *Matha, Mátyás ~ Mathyasa*; Miklós: *Myka, Miche ~ Myke, Micho, Mikws*; Mózes: *Moy, Mosa* (az egykori ejtés Mojszes ~ Mózsyes lehetett); Orbán: *Orba*; Pongrác: ? *Panka, Pancho*; Péter: *Petho*; Pál: *Pocha ~ Pocyá, Poka, Phosa ~ Posa*; Sebestyén: *Sebeh ~ Zebeh ~ Sebi, Sebewkh*; Sikstus: *Syk, Siko*; Tamás: *Thamoh, Tanko ~ Thankho ~ Thanko, Thoma*; Vid: *Vida ~ Wida*. Az ebbe a típusba tartozó 78 nevet 148 egyén viseli.

e) Nem ritka az „anyanévv” sem, tehát mikor az anya neve válik vezetéknevvé. Ez nemcsak akkor történhetett meg, ha a gyermek házasságon kívül született, hanem akkor is, ha a családban az asszony volt a tekintélyesebb. Nagyon érthető az is, ha a korán özvegyesre jutott asszony gyermekei, akiket egyedül nevel föl, ilyen megkülönböztető nevet kapnak, akárcsak ma, mint pl. a Hont megyei Kemencén *Gizél János*. Hivatalos nevén *Bedros János*, de a faluban anyja keresztnévéről *Gizél János*-nak hívják (LŐRINCZE: MNyelvj. I, 75). Forrásomban vezetéknevként a következő női neveket találtam: *Afra, Agotha, Anna, Bhorbala ~ Borbola ~ Borbara* és ennek becenevei: *Borbis, Borka*, a Dorottya becenevei közül: *Dor, Dora, Dorka, Dorko, Doroo* (ez lehet, hogy keresztnév, mert „relicta *Doroo*” 27), *Katha, Katho, Magda, Magdo, Vrsula, Wernike* (Veronika). A 17 nevet 27 személy viseli.

f) Ehhez a csoporthoz csatolható függelékként annak az ősi névesoportnak a maradványa, amely az Árpádok korában olyan gyakori volt személyneveinkben (vö. BENKŐ: RMSzem. 5 és Msn. XVIII, 4). Ezek ritkábban képzőtlennül, de legtöbbször *-is, -sa, -cs, -ka ~ -ke* stb. képzővel ellátva jelentkeznek

a névanyagban. Idesoroltam még néhány, a XI—XV. században is többször előforduló egyelemű nevet, amely forrásunkban vezetéknevként előfordul: *Barizlo* (vö. EtSz. *Boroszló* c. a.), *Basa* ~ *Basah* (vö. EtSz. *Bas* és *Basa* c. a.), *Batis* (vö. EtSz. *Batiz*), *Beke*, *Bhoda* ~ *Bodah* ~ *Boda*, *Bodo*, *Bodoch*, *Botha*, *Bhota*; *Cyatho* (vö. EtSz. *Csát*), *Cheke*, *Cheko*, *Chendel* (vö. EtSz. *Csender*) *Chethe* ~ *Cyete*, *Chon*, *Chondok* (az előbbi származéka), *Chonok* (ua.); *Dako*, *Daxa*, *Deche*, *Dorgo*, *Dwko* (vö. EtSz. *Duka*); *Kosah* ~ *Kosa* ~ *Koza*, *Koka*, *Kokws*, *Konth*, *Maxa*, *Modis*, *Modra*, *Mok*, *Wrsa*. Az itt felsorolt 30 név 55 személy közt oszlik meg.²

2. A tulajdonnevekből keletkezett vezetéknevek másik nagy csoportját a helynévből rendszerint *-i* (forrásunkban *-i*, *-y*, *-j*, néha *-e*, *-ee*) képzővel, de nem is ritkán képzőtlenül is előforduló helynevek alkotják. A képzőtlen helynevek egyike-másika talán nem is volt élő név, hanem csak a latinos névhasználat következtében keletkezett a kétfajta jelölésmód keveredésével (*Joannes Chery* × *Joannes de Cher* kontaminációjából: *Joannes Cher*).

A helynevekből keletkezett vezetéknevek a nemességnél általában a birtokot jelölték, tehát a Báthoriak Bátor faluban levő birtokukról kapták vagy vették föl nevüket, a Széchenyiek Szécsény községről stb. A jobbágyok közt viszont éppen Bodrog városában nincsen *Bodrogi* nevű, Cseren nincs *Cseri*, Szaton nincs *Szati*, holott e nevek más községekben előfordulnak. Persze kivételek itt is akadnak, de ezek inkább a szabályt erősítik. Ahol a túlnyomó többség bodrogi, ott a *Bodrogi* név nem megkülönböztető, tehát nem is neveznek el így senkit. Ha azonban bármi volt eredeti neve, és a vezetéknevek meg nem állapodtak meg, akkor új faluba költözések könnyen megkaphatja megkülönböztető névként a *Bodrogi* nevet, amely a már az új lakóhelyén született utódoknak is megkülönböztető, majd vezetéknevévé válhatik. Ma is a ragadványnév keletkezésének gyakori módja ez a típus, pl. a Zala megyei Becsvölgyén Bencsik József Tilaj községből költözött a faluba, és ezért *Tilaji Jóska* az ottani neve. A Baranya megyei Szébenyben a *Várkonyi Józsi* nevet hasonló ok miatt kapta Németh József stb. (LŐRINCZE: MNyelvj. I, 91, 93).

A dézsmalajstromok bevezetésében már SZABÓ ISTVÁN is megállapítja, hogy: „az ilyen nevek bizonyos mértékben kifejezik a jobbágyság vándorló mozgalmát. A jobbágyköltözködés e nevek tanúsága szerint Bács, Bodrog és Csongrád megyékben is szűk földrajzi térben folyt le, jóformán e megyékre és a szomszédos megyék határos területére szorítkozott. Az ilyen nevekben foglalt helységeket ugyanis csaknem teljesen meg lehet találni az említett környéken” (13). E megállapítás föltétlenül helyes, valóban a nevek túlnyomó többsége a közvetlen környékre vonatkozik. Azt sem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy a távolabbi vidékről beköltöző jobbágyokat rendszerint nem falujukról, hanem megyéjükéről vagy nagyobb országrészről nevezik el, mint: *Somogyi*, *Szalai*, *Szerémi*, sőt *Felföldi*, *Erdélyi* vagy éppen *Székelly*, *Tót* stb.

Ebbe a csoportba 256 név tartozik 600 személlyel. Egy-egy név használata* elég csekély, a leggyakrabban a következő nevek fordulnak elő: *Zeremy* ~ *Zeremj* ~ *Zeremi* (18), *Valkay* ~ *Valkaj* ~ *Walkay* (18), *Chikay* ~ *Chikaj* ~ *Chykay* ~ *Chychay* (13), *Chery* ~ *Cheri* ~ *Ceri* ~ *Cher* (11), *Cherhegy* ~ *Chyrgy* ~ *Cheregy* ~ *Chergy* ~ *Cyrgi* stb. (9), *Banchy* (9). *Szerém*

² A d) és f) szakaszokban mintegy 8—10 név (pl. *Agó*, *Tankó*, *Csató*, *Cseke*) besorolását BENKÓ LORÁND szíves tanácsai alapján végeztem. Segítségéért ez úton mondok köszönetet.

megye határos volt délről Bács megyével, *Valkó* megye és *Valkó* város sem messze a Dráván túl feküdt, *Csika*, *Csereg*, *Cser* és *Bánca* Bács megyei községek. A névanyag teljes felsorolását mellőzöm, csak mutatóba közlöm az A—B kezdetű helynevekből lett személynéveket: *Achy*, *Alatki* ~ *Alatkay*, *Alpari*, *Haranyadi*, *Aranyani*, *Arnaty*, *Bach* ~ *Bachi* ~ *Bachy*, *Bakdan* ~ *Bagdany*, *Baykadj* ~ *Baykodj*, *Baka*, *Bakochy* ~ *Bakachy*, *Balathon*, *Baly*, *Banchy*, *Baronya*, *Baranya* ~ *Baronyay* (talán a *Baroya* is téves írás vagy olvasat *Baronya* helyett), *Bathai*, *Becyei* ~ *Bechei* ~ *Bechy*, *Bekes* ~ *Bekesy*, *Belay*, *Berky*, *Betheree* (Betér község nevéből), *Bochari* ~ *Bachary*, *Bodrogy* ~ *Bodrogi* ~ *Bodrogj*, *Bhogardi*, *Bogyani* ~ *Bogyany*, *Bondj* ~ *Bondi* ~ *Bhondy*, *Bony*, *Borhy* ~ *Bhorhi*, *Borsodj*, *Bosoky*, *Botkay*, *Bozay*, *Bozosity*, *Brasoh*, *Bwdah* ~ *Bwday* ~ *Buday* ~ *Bwdaj*, *Budakochoy*, *Budi*, *Bwdozlay*, *Bhuzi* stb.

Pusztá falunév a nevek mintegy 10%-a, ami elég tekintélyes mennyiség. Nagy részük egymás mellett fordul elő képzős és képzőtlen alakban, mint *Bács* ~ *Bácsi*, *Bogdán* ~ *Bogdáni*, *Baranya* ~ *Baranyai*, *Békés* ~ *Békési*, *Buda* ~ *Budai*, *Hagyó* ~ *Hagyai*, *Sár* ~ *Sári*, *Sopron* ~ *Soproni* stb.

3. Rokon az előbbi csoporttal, mert szintén népmozgalomra utal a nemzetiséget jelző név. Ezek egyike-másika bizonyára ragadványnév, mint a *Török* és *Tatár*. Mivel valószínűleg már nemzedékeken át öröklődött nevekké van dolgunk, a nemzetiséget jelző név már nem biztos hogy mindig idegen anyanyelvűeket is takar. Ebből a csoportból itt is a legnagyobb számú a *Tót*, akárcsak BÁCZI XVI. századi anyagában (MNy. LII, 155). A név a legkülönbözőbb írásmódokban fordul elő: *Thot* ~ *Toth* ~ *Thoth* ~ *Tolt* stb. Összesen 197 személy viseli, tehát több mint a többi népnév viselőinek száma együttvéve. Jelentése természetesen 'szlovén'. Gyakorisági sorrend szerint még a következő névnevekből lett vezetéknevek fordulnak elő: *Therek*, *Therech* ~ *Terrek* ~ *Thwruk* ~ *Teurekh* (21), *Rach* (17), *Horuat* ~ *Horwath* ~ *Horwat* (16), *Cheh* ~ *Ceeh* ~ *Chech* ~ *Chee* ~ *Ceeh* ~ *Cyeh* (13), *Kun* ~ *Kwn* ~ *Khwn* (10), *Ola* ~ *Hola* ~ *Olah* (10), *Zekel* (6), *Nemeth* ~ *Nemet* (4), *Cygan* (3) *Magar* (2), *Geregh* ~ *Georegh* (2), *Thatar*, *Kaloz* és *Korontal* (1—1). A *Kaloz* ~ *Kalaz* török népelem volt, a *Korontál* a karintiaiak neve; az utóbbira I. HORPÁCSI: MNy. XLVI, 78—80. Népnév vezetéknevként összesen 15 fordul elő, de 304 személy neve!

4. A méltóságot, tisztséget, foglalkozást jelentő neveket nagyon nehéz elhatárolni a ragadvány- és gúnynevektől. Ha egy jobbágyot *Császár*-nak neveznek, ez mindenképpen gúnynév. A *Pap* és *Nemes* lehet gúnynév, de lehet a pap vagy nemes szolgája is. A *Király* lehet gúnynév is, de lehet helynévből (pl. *Szentkirály*) keletkezett személynév, ejtése is lehet *Királi* vagy *Királyi*. A *Bán* vezetéknevet nem sorolom ide, mert névjegyzékünkben előfordul keresztnévként is, tehát valószínűbb, hogy az első csoportba tartozik, a török eredetű *Bajan* személynévből való (EtSz.).

A nemesség közt a foglalkozásnév, tisztségnév természetesen ritka volt. A főnemesi *Eötvös* család csak a XVII. században kapta meg a nemességet, tehát származhatott a név a család valamely kézműves ősétől is. Természetes, hogy ez a névtípus inkább a jobbágyok és a városi polgárság körében terjedhetett el. A mesteremberek nevét többször latinra fordítják, vagy pedig valóban egyelemű nevet viselnek, mert mesterségük, tisztségük megnevezése pótolja

a vezetéknevet. Nem ritkák az egynevű tisztségviselők, bírók és deákok (literatusok). „Ezeknek címük pótolja nevüket, s ebből a címből lassanként új családnév alakulhat. E folyamat már a XVI. században megindul” (BÁRCZI, Szók. er. 2. kiad. 141. l.). Forrásunkban is találkozhattunk ilyen latinul megnevezett tisztség- vagy mesterségnévvel az egynevűek közt: van egy *Aurifaber*, két *Faber*, egy *Ignifaber*, hét *Judex*, öt *Literatus* és egy *Mercator*, tehát összesen 22 személy.

Azt névjegyzékeinkből általában nehéz eldönteni, hogy a foglalkozás- vagy tisztségnevet viselő egyénnek valóban mi volt a foglalkozása. Egy-két *judex* neve *Bíró*. Az egyik *Barber* adóját elengedték „propter laucionem capitit”, tehát itt a név megegyezett a mesterséggel.

A vezetéknev megkülönböztetésül szolgált, és így a legáltalánosabb, leggyakoribb foglalkozás nem vált névvé, mert nem volt megkülönböztető jellege. A magyar földműves jobbágyok lakta Bodrog városkában például senkit sem hívtak Bodroginak, mert mindenki az volt, senkit sem neveztek el magyarnak, mert mindenki magyar volt. Éppen így senki sem kapta vezetéknevként a *Jobbágy*, *Paraszt* vagy *Pór* nevet, mert néhány mesteremberen, pásztoron és kereskedőn kívül mindenki az volt. Csak az kap származási helyére utaló nevet, aki nem bodrogi származású, csak az visel népnévet, aki nem magyar eredetű, és csak az kap nevet foglalkozásáról, aki nem földműves. Városi lakosság közt persze kaphat a földműves *Szántó* vagy *Pór* nevet, mert ott már lehet megkülönböztető név.

Dézsmaalajstromunkban a következő iparos és kézműves elnevezések fordulnak elő vezetéknevként: *Alch* ~ *Hach*. *Azthalgiartha*, *Bako* ~ *Bhako* (jelenthet mészáros is, de lehet a megyei székhelyek ítéletvégrehajtója), *Bakos* ~ *Bakus* ~ *Bakws* ~ *Bokws* (olajütő, vagy bak tulajdonosa, vagy ledér természetű), *Barber* (borbély), *Borotwas* (borbély), *Chapo* ~ *Czapo* ~ *Capo* ~ *Cyapo* ~ *Capoh* (gubakészítő), *Czerepes*, *Chizar* ~ *Chyzar* ~ *Chyzer* ~ *Cyzer* (fegyverkovács), *Etwes*, *Farago*, *Fazekas* ~ *Fazakas* ~ *Fazekos*, *Gombos* (gombkötő), *Gurws* (? ötvös), *Khardos* (lehet, hogy másfajta ragadványnév), *Kepiro* (rajzoló, festő), *Kerekes*, *Kerekgyartha*, *Couacz* ~ *Khowach* ~ *Kowach*, *Kowac*, *Kwmywes*, *Mazlo*, *Mezaros* ~ *Mezarus* ~ *Myzarws* ~ *Mezarws*, *Mezes* (mézes vagy meszes), *Monar*, *Monus* ~ *Monos* (malmos, molnár), *Olayos* ~ *Olaws* (olajütő), *Pinter* ~ *Pynther*, *Pogachas* (pogácsasütő), *Seres* ~ *Serws* ~ *Seorus* ~ *Serews* (sörkészítő vagy sörívő), *Sithe* ~ *Zythew* ~ *Sito* (pék), *Zabo* ~ *Sabo* ~ *Zabho* ~ *Zaboh*, *Zappanws* (szappankészítő), *Zapws* (? kádár), *Zegyes* (szeges), *Zygyartha*, *Sithagyartha*, *Zyw* (szövő, takács), *Zwlch* ~ *Zwch* ~ *Zewlch* ~ *Swch* ~ *Zuch* ~ *Zyws*, *Zwetho* (? szövető), *Thymar* ~ *Tymar*, *Varga* ~ *Vargha* ~ *Warga* ~ *Wargah*.

Mezőgazdasági és pásztorfoglalkozások, csószók, favágók stb.: *Bacho* ~ *Bachyo* (bacsó, juhász), *Bycas* ~ *Bykas*, *Cherwago*, ? *Chykw* (bár BÁRCZI ide sorolja a MNy. LII, 155. lapján a hasonló nevet, de inkább a *Harczás* típusú halásznevekhez tartozik, tehát a *csík* halmnévhez, mert a *csíkös* csak a XVIII. sz. második felében bukkan fel a SzófSz. szerint), *Chordapasztor*, *Chordas* ~ *Chyordas*, *Chwz*, *Halaz* ~ *Halas*, *Yhaz* ~ *Yhas* ~ *Yohaz* ~ *Johaz*, *Kechkes* ~ *Chechkes* ~ *Kechches* (kecskepásztor vagy kecske tulajdonosa), *Kertez* ~ *Kertes*, *Louos* ~ *Lowas* ~ *Lovas* ~ *Lovaz*, *Nadwago*, *Pendevetho* (pendelyhálóval halászó), *Saythws* (sajtkészítő), *Sawos*, *Souago*, *Zantho* ~ *Santo* ~ *Zanto*, *Thomester*, *Thwros* ~ *Twros* (túrőkészítő vagy esetleg a *túr* 'fekély' szó -s képzős mellékneve?), *Vayas* (vajkészítő).

A közlekedéssel kapcsolatos foglalkozásokra utalnak a következő nevek: *Hayos, Reuez, Zekeres*.

Kereskedelem: *Kalomár ~ Kalamar ~ Kalmar, Zatoch ~ Zathoch, Tewser ~ Thwser* (pénzváltó).

Határvidék lévén, gyakoriak a katonaságra utaló nevek, mint: *Garabant* (darabont), *Hwzar ~ Huzar, Kathona ~ Kathonah ~ Katonya, Kopyas, Soldos, Thalpas* (gyalogos), *Vasas*. Valószínűleg a katonasággal függ össze a sok zenész-név: *Dobus ~ Dobos, Hegedws ~ Heghedws ~ Hegedews, Kirthews, Lanthws, Regews, Sypws ~ Sypus ~ Sipus ~ Sipos ~ Zypws ~ Sypos*.

Tisztségviselő-nevek (némelyik közülük gúnynév is lehet): *Bíró ~ Bhiro ~ Byro, Diak ~ Deak ~ Deyak* (esetleg egy *Dak* adat is ide tartozik), *Dekan ~ Decan* (harangozó, egyházi), *Ésketh, Fonagh ~ Fonyad, Fwtho ~ Phutho* (kengyelfutó, hírnök), *Hirdetho* (kisbíró), *Ispan ~ Hyspan, Khantor ~ Kanthor ~ Cantor, Kenez, Kwchyar, Mestre* (? tanító), *Porcolab ~ Porkolab, Safar, Wdwarbiro, Wayda ~ Vayda*.

Társadalmi helyzetre utal a *Yobagh* (keletkezhetett falunévből is), *Palogar, Poor, Rab, Rabotas*.

Ebbe a csoportba a latin elnevezéseket nem számítva 102 név tartozik, viselőik száma: 960. Sok név közülük nagyon elterjedt, a legnépszerűbb vezetőnevek közé tartozik. A leghasználatosabbak (gyakorisági sorrend szerint): *Varga* 175, *Szabó* 116, *Kovács* 54 (de a *Faber*-ek egy része is bizonyára ide tartozik), *Bíró* 41, *Mészáros* 29, *Sipos* 28, *Hegedűs* 27, *Dékán* 24, *Szűcs* 22, *Szántó* 21, *Bakos* 17, *Csapó* 17, *Fazekas* 16, *Molnár* 15, *Molnos ~ Mónus* 15, *Bakó* 14, *Juhász ~ Ihász* 14, *Deák* 14, *Ács, Halász, Kenéz* 13—13, *Huszár, Dobos, Vajda* 12—12, *Kántor* 11, *Ispán, Kalmár, Katona, Seres* 10—10.

5. A ragadványnevek szinte áttekinthetetlenül bonyolult csoportját megkísérlem valamilyen jelentéstani elvek szerint rendszerezni, bár hangsúlyozom, hogy ezeknek az egyik-másik csoportba való sorolása gyakran önkényes. Talán logikusabb volna (és ilyen csoportosítás is elképzelhető), ha a szófajok szerint csoportosítanók anyagunkat, tehát: 1. főnév, 2. melléknév, a) egyszerű, b) -s képzős melléknév, c) folyamatos melléknévi igenév, 3. egyéb szófaj. Mégis a jelentéstani felosztást kísérelem meg, bár így is a nevek egy részét kénytelen vagyok az „egyéb” rovatba sorolni.

a) Az első elég népes csoportba veszem azokat a ragadványneveket, amelyek valamilyen foglalkozásra, mesterségre utalnak, a mesterség eszközt vagy eredményét jelölik. Így bizonyára hivatásos vagy műkedvelő halászra utalnak a halnevek és halászati eszközök nevei, illetve a belőlük képzett melléknévek: *Cyk* (valószínűleg a *Chykws* is), *Chwhka, Halnyal, Harchas, Halo, Pendewetho, Sillis* (? süllős), *Zegya* (egy halász-szerszám), *Zakws* (vö. *szak* 'egy hálófajta'). Földműves mesterségre vonatkozik a termesztett és gyomnövények és háziállatok, mezőgazdasági szerszámok neve, valamint a belőlük képzett melléknévek: *Arpas, Babos* (de lehet a jelentése 'himlőhelyes' is, vö. KÁLMÁN: MNy. XLII, 179), *Byka, Bogach* (bogáncs), *Bhagylas Bhoglas* (boglyás vagy boglyas, kócos), *Bor, Bhoros ~ Burws ~ Burus ~ Borus, Borws ~ Boros* (bortermelő vagy borkedvelő), *Bosso, Boza, Bwzah, Bwzas, Chyras* (tinópásztor), *Chordah, Chwps ~ Chepews* (kendermunka), *Dynyes, Dyos, Diznos* (disznópásztor), *Egres, Ekeh, Fyvis, Foka* ('falka' vö. *Chordah*), *Fewldes, Gabonas, Galambos* (galambtenyésztő), *Hassas, Yoborw, Yoffeldy, Johows* (juhos), *Ywh ~ Yw, Kapas, Kapros, Kepee, Komlos, Konkol, Konkhus* (e két

utóbbi valószínűleg gúnynév, célzás az elhanyagolt, konkolyos földre), *Lenchyes* ~ *Lenches* ~ *Lencyes*, *Mehes* (méhes, azaz méhész), *Ochu*, *Paragh*, *Pare* ~ *Pareh*, *Peryes*, *Pernys*, *Pincyes*, *Reches* ~ *Reces*, *Sarlo*, *Zeleks* ~ *Zulws*, *Zurw* (szérú vagy szűrő), *Thykas*, *Torma*, *Thorma*, *Thuro* (túró 'tejtermék' vagy melléknévi igenév a *túr* igéből), *Weraqus*. A nevek egy része inkább a háztájakra vonatkozik, a kertben termesztett dióra, virágoskertre stb., tehát nem föltétlenül utal földműves vagy pásztor foglalkozásra. Mesterséggel hozhatók kapcsolatba a következő nevek: *Arany* ~ *Aranyh*, *Aranas* ~ *Aranyas* (ötvös, de lehet bóknév is), *Bichak* és *Kes* (késes), *Bito* (bakó), *Borda*, *Bordas* (bordakészítő a szövészekhez), *Chakan*, *Chille* (egy szekérfajta vö. EtSz.), *Cerna* (ha *cérna*, akkor szabóra utal, de az írás megengedi a *cserna* olvasatot is), *Dara* (molnár), *Fagyas* (gyertyakészítő), *Fazek* (Fazekas), *Geken* ~ *Gekenh* ~ *Gyeken* és *Zathyor* (gyékényfeldolgozó), *Hayv* (révész), *Kahya* (kályhás), *Kere* (? kérő, koldus), *Kherék* (kerékgyártó), *Kethew* ~ *Kothe* (gombkötő), *Kyneres* (pék, de lehet 'sok kenyeret evő' is), *Kirth* (kürtös), *Kobor* (kosaras, vö. *kóbor* 'kosárfajta' MTSz.), *Kwlws* (küllős vagy kölyűs), *Lech* (ács), *Remek* (céhbeli mesterember), *Sceres* ~ *Zerws*, *Zykra* (? kovács), *Zytha* (szitagyártó), *Theoke*, *Vago* ~ *Vagyo* (favágó), *Vidrws* (kádár). A ruhakelmék és ruhadarabok nevei mint vezetéknevek jelenthették a kereskedőt, a szabót és kalapost, de valakinek kedvenc vagy feltűnő ruházatát egyaránt. Ilyen neveink: *Bakachyn*, *Barsyon*, *Ghoch* (gyolcs), *Kedmen*, *Kwenthws*, *Swegh* ~ *Sywegh*. Az a) alcsoportban felsorolt 98 név nem nagyon gyakori, összesen 175 jobbágy neve. A leggyakoribb a *Boros* (10) és *Süveg* (6).

b) Testi tulajdonságra számos név vonatkozik. Ilyenek a haj vagy bőr színét, a haj göndör voltát vagy kopaszságot jelentő nevek, mint a *Bodor*, *Bondor*, *Deres*, *Fodor*, *Feketew* ~ *Fekete* ~ *Pheketw*, *Feyer*, *Fako*, *Yozynew*, *Condor*, *Seoke*, *Sethet*, *Zordon* (szürke vö. NySz.), *Thar* ~ *Tar*, *Weres* ~ *Verws* ~ *Vurws* ~ *Veres*.

Egyéb testi tulajdonságra, főképpen testi fogyatkozásra vonatkoznak a következő nevek: *Baywz*, *Balago* (jellegzetes járásról), *Bhalog* ~ *Balog* ~ *Balogh* (balkezes), *Bena*, *Bethek* ~ *Betegh*, *Bhicho* (? bicegő), *Borsem* (apró termetről), *Bhotos* ~ *Bothos* ~ *Bothws* (bottal járó), *Chyapa* (csipa), *Chyche* ~ *Cheche* ~ *Cekeh* (a *csecs* szóból ?), *Chyntalan* ~ *Chintalan* (régebbi jelentése 'rendetlen, tisztátlan; gonosz, pajkos' EtSz.), *Cypeh* (? csipő), *Cyrah* (meddő), *Chonka* ~ *Conka*, *Eros*, *Feyes* ~ *Pheyes* (nagyfejű), *Philes* (de volt hasonló nevű község Csongrád megyében, a falunévből is válhatott vezetéknevvé), *Genge* ~ *Gyengenh*, *Gherbhe* ~ *Gherbe*, *Gegew* (gége, azaz gögös), *Hadaro* (beszédhibás), *Kayza* (ferde vö. MTSz.), *Kaytha*, *Khaytor* (talán a *kaj*-től képzett szók, vö. *kajla*), *Khesken*, *Kwuer* ~ *Kewer* ~ *Keuer*, *Kys* ~ *Khys* ~ *Kis* (a 2. Bodrog megyei dézsmakerületben többször latinra fordítva: *paruus*), *Konya* (lógó fülű, csapott fülű vö. MTSz.), *Magus*, *Monyoh*, *Nagh* ~ *Nag* ~ *Nagj* ~ *Nagy*, *Nema*, *Orros*, *Phup*, *Rebege* (dadogó), *Rutha* (? *rút* + a képző), *Sandal* (sanda, kancsal), *Santha*, *Siketh*, *Sowan*, *Saniar* ~ *Sanyar*, *Suga* (sugó, aki valamely gégebetegség vagy sérülés folytán nem tud hangosan beszélni), *Zakal*, *Zakalos*, *Seles* (széles vagy szeles), *Zep* ~ *Seph* ~ *Sep* ~ *Zeph*, *Thoka* ~ *Toka*, *Twrch* ~ *Twrchyn* ~ *Twrcyn* ~ *Throcyn* (? pisze orrú). Ebbe az alcsoportba 63 név tartozik 440 személlyel. Sok köztük a gyakori, elterjedt név, mint *Nagy* 128, *Kis* (beleszámítva a Bodrog megyei 12 *paruus*-t is) 71, *Fodor* 28, *Balog* 27, *Sánta* 19, *Fekete* és *Veres* 14—14. A most felsoroltak ma is nagyon gyakori nevek.

c) Lelki tulajdonságra, szokásra a következő nevek utalnak: *Bantha* (? bántó), *Barat* ~ *Barath* (lehet 'szerzetes' jelentésű gúnynev is), *Bhizo* ~ *Bizo*, *Byzas* (ua.), *Bolgo* ~ *Bolgygo*, *Bontho*, *Bws*, *Cyalah* (csaló 'csalogató', vö. BERRÁR i. m. 14, de még valószínűbb, hogy a régebben nagyon gyakori női névből származó „anyánév”), *Chengeth* ~ *Cyengetew*, *Chook*, *Chokos*, *Eklele* (öklelő, azaz öklöző, verekedő), *Enekes* ~ *Enekeus* (lehet foglalkozásnev is), *Feke* (fekő, azaz fekvő, heverő), *Forgo* (serény), *Fordwlt* (megtért, keresztény hitre tért), *Ygaz*, *Hygassagh*, *Ysteneus*, *Jambor*, *Yo* ~ *Jo*, *Yobyk* *Kemen*, *Keserw*, *Mockws* (mocskos), *Peres*, *Pechkes*, *Pogan*, *Puha* ~ *Pwha* ~ *Hpuha*, *Siwo* ~ *Sywo* ~ *Syw* (kiáltozó, kiabálós), *Zano*, *Zenge* (zengő, vö. *Siwo*), *Zent*, *Zylay*, *Synvalya* (? sivalló 'kiáltó' vö. *Siwo*), *Zyz* (szűz), *Zolo*, *Szuro* (bicskázó, verekedő természetű ember, de lehet foglalkozásnev, 'hentes' is), *Thako* (hazug MTSz.), *Tanchos* ~ *Thanchws* (lehetett hivatásos is), *Tathos* (táltos, varázsló, rendkívüli képességű ember), *Thiztha*, *Thwda* ~ *Thwta* ~ *Twta* (? együgyű, ostoba vö. MTSz. *tuti*, *tutás* c.a.), *Wadh*, *Weraztho*, *Wythez* (lehet foglalkozásnev is: katona). Az ide tartozó 46 nevet 119 személy viseli. A leggyakoribb nevek: *Jó* 18, *Barát* 9, *Jámbor* 8.

d) Vagyoni helyzetre mutat a *Bodogh* (gazdag), *Dus*, *Dwska*, *Forintos*, *Kazdagh* ~ *Gazdag*, *Kenches* ~ *Kences* ~ *Kenchyes*, *Zegyen* (szegény).

e) Méltóságnév, lehet gúnynev vagy jelentheti az illető úr szolgáját: *Chazar* ~ *Cyasar*, *Ersek*, *Hercegh* ~ *Herchegh*, *Kheral* ~ *Keral* ~ *Kyraly*, *Nemes*, *Pap*.

f) Szavajárási nevek. Egyes emberek egy-egy szólásmódot, fordulatot olyan gyakran mondanak, hogy ez válik egyik jellemző sajátosságukká. A nem mindig kíméletes népi humor ragadványnevet csinál belőle, amely vezeték-névvé is válhatott. Mai szavajárási ragadványnévre találunk néhány példát, PÁKOZDI J. e kötetben megjelent tanulmányában (*Badár*, *Bugër*, *Vaszisztentó*, *Kukhin* stb.). Ilyesféle neveknek látszanak a *He*, *Hoho*, *Hyzedee* (hiszed-e), *Lassan* ~ *Lasson*, *Mindepha*, *Naza* (? nosza!), *Pokol* (káromkodós, aki a poklot sokat emlegeti).

g) Nemre, életkorra vonatkozó nevek: *Anyoka*, *Apus* (ez valószínűleg azonos az *Apos* Bodrog megyei község nevével), *Fy*, *Phyas*, *Fiyok*, *Firfy*, *Hewses* (vö. *hős* 'ifjú'), *Koros* (vagy kóros), *Reres* ('sógoros' vö. *rér* 'sógor'), *Zete* (vőtárs, vö. MTSz.), *Zyleh* (szülő).

h) Számnév és ünnepnév is előfordulhat vezetéknevként. Ha valaki neves ünnepen született, már az előző századokban is névül kaphatta az ünnepnap nevét. Számnév: *Feyl*, *Khet*, *Kettes*, *Masfel*. Ünnepnév: *Hosweth*, *Karachon* ~ *Karachyon*.

i) Növény- és állatnevek. Az állatnevek egy része metaforikus, más részük azonban kétségtelenül az ősi totemisztikus madárnevek maradványa. Növénynevek: *Bors* (az ősi nevek közt is előfordul), *Monyaro*, *Rusa* ~ *Rosa* ~ *Rwsa*, *Som*, valamint a földműveléssel kapcsolatban természetes és gyomnövények. Madárnevek: *Bago* (bagoly), *Bese* (egy rágadozó madár, EtSz.), *Chako* ~ *Cakoh* (cakó, a gólya egyik neve), *Czerko* (sterna hirundo; noha csak a XVIII. sz. óta van köznévként följegyezve, vö. EtSz., Tisza vidéki és Szeged környéki tájszó; könnyen meglehet, hogy a XVI. században is élt már), *Coka* ~ *Chyoka*, *Darw*, *Gago* ~ *Gaga* (gólya), *Harkan* (harkály, de származhatik helynévből is), *Hollo*, *Kakas* (metaforikus név), *Kanya*, *Rigoh* ~ *Righo*, *Sas*, *Sarka*, *Varyw*. Egyéb állatnevek: *Bhoryu*, *Chwra* (csikó MTSz.), *Mokws* (lehet az ősi *Mok* név képzett alakja is), *Neste*, *Nesthe* (1400 előtt gyakori női név,

vö. BERRÁR i. m. 21—2), *Sarkan*. A *Herchek* név valószínűleg helynévi eredetű, a Bács megyei *Bercsek-Hercsek* község nevéből.

A *d*)—*i*) csoportba 60 név tartozik 131 személlyel. A leggyakrabbi nevek: *Kirdly* 12 és *Pap* 10.

j) A következőkben már csak szófajok szerint csoportosítom anyagomat. Ahol a névadás lélektani okát sejttem, ott megjegyzést teszek. Főnevek: *Agh*, *Aranka* (bóknév), *Chanak* (ivóedény, vö. MTSz.), *Chomo*, *Cywkor* (csokor), *Cwrka* (? bél, hurka, vö. MTSz. *hurka* c. a.), *Del*, *Ferthe*, *Furthamoth*, *Haynal*, *Yna* (talán a régi *in* 'szolga' + *a* képző), *Inach* (ua. további képzővel), *Kasa*, *Mochar*, *Monka*, *Pathak*, *Zel*, *Zemche* (ősi név: *szem* + *cse* képző), *Zemere* (ugyancsak ősi nemzetségnév, a *szem* továbbképzése), *Scerenche*, *Zubor* (? szobor), *Vas* ~ *Was*, *Vasa* (az előbbi *-a* képzővel), *Vegh* ~ *Weg* ~ *Wegh* ~ *Veg*, *Vellam*, *Veer*. Melléknevek: *Dely*, *Melegh*, *Naghterew* (összetett szó, második tagja nem egészen világos), *Nehez*, *Zeld*, *Wy*; *-s* képzővel (vagy fosztóképzővel) ellátott melléknevek (többnek az alapszava is előfordul vezetéknevként): *Chomos*, *Darabos*, *Darwas* (helynév is), *Gekeres*, *Genges* (gyöngyös), *Habos*, *Kasas*, *Khues*, *Machkas*, *Medwes*, *Ormos*, *Rothas* (vö. *rota* 'csapat' MTSz.), *Rusas*, *Saytalan*, *Saros*, *Sos* ~ *Soos*, *Varjas*, *Verebes*; folyamatos melléknévi igenevek: *Churw*, *Dobo*, *Lwko*, *Sozo*, *Zekhe* ~ *Zeke* ~ *Zekeh* (szökő, de kaphatták nevüket a *Zeke* ruhadarabról is, mint a *Ködmön*, *Köntös* nevéek), *Zede* (szedő). Ebbe a csoportba 56 nevet soroltunk 151 személlyel. A két gyakori név: *Vég* 31 és *Vas* 29.

6. Az utolsó csoportban csak felsorolom azt a nem is csekély számú névanyagot, amelynek olvasása bizonytalan, vagy mikor a decimátor nem írta le teljesen a nevet, a végét csak elrántotta. Ide kerültek azok a nevek is, amelyekről semmiféle vagy csak igen bizonytalan magyarázatot tudok nyújtani. Ide soroltam a néhány kétségtelen szláv nevet is: *Boga* (talán *buga* 'gubacs' EtSz.), *Babo* ~ *Bobo* ~ *Bobon*, *Badan* (íráshiba *Bodah* h. ?), *Bayda* (? *Vayda*), *Baliba* ~ *Balika*, *Barbitonsor* (? vö. görög βαβιτων 'egy zeneszerszám'), *Beytew* ~ *Beytthe*, *Bella*, *Berysnya*, *Bethes*, *Bibo*, *Bykcha*, *Bobys*, *Bodym*, *Borgya* ~ *Bhorgya*, *Boso*, *Braytha*, *Bran*, *Branchan*, *Branko*, *Brattho* ~ *Bratho*, *Bresa*, *Bwthka*, *Bwthyan*, *Calko*, *Charna*, *Chelber*, *Cyermesz*, *Cernoh*, *Cyertw*, *Cyertew*, *Chetthko*, *Cheza* ~ *Ceesah* (? talán *csésze*), *Chimes* (? *Chemes*), *Chynak* (? *Chanak* h.), *Chintha*, *Chiple*, *Cheoo* ~ *Cho* (vö. a *Csó* helynévvel?), *Choboth*, *Choha* (? *Choka* h.), *Chukath*, *Dadak*, *Danaycho*, *Daz*, *Dee* (vö. *Del*), *Desporth*, *Dyko*, *Diorgan*, *Dobras*, *Dobrasin*, *Dobro*, *Dobrowo*, *Donyas*, *Dragman*, *Draxa*, *Drasa*, *Dwbitka*, *Dwyalh*, *Dwyth*, *Duldo*, *Dwoyn*, *Faraw*, *Fihér* ~ *Fire* (vö. *Firfalva*, Bács m.), *Fondok*, *Frank* (már korábban is előforduló nemesi név EtSz.), *Gardan*, *Gykeus*, *Gekez*, *Gerhi* (vagy *Gerchi*), *Glwba* ~ *Goloba* (szláv), *Gora* (szláv), *Gugoch*, *Gwhok* (vagy *Sulwk*), *Gwranka*, *Hampo*, *Hannenyssa*, *Hasso*, *Hawachy*, *Huga*, *Hwgnó*, *Huhar*, *Íchjes*, *Ykewch*, *Yko*, *Ytko*, *Ywal*, *Ivethe* ~ *Hywethew* (? íjvető, ? üvöltő), *Jaxit* (szláv apanév), *Jando*, *Kakal* (elírás *Kakas* h. ?), *Kanda* ~ *Cando* ~ *Kando* (összefügg talán a *Kandi*, vö. BERRÁR i. m. 12 névvel), *Kadrah*, *Kardis*, *Katres*, *Kerhen*, *Cobad*, *Khodor*, *Koha*, *Komayt*, *Khona* (? kónya), *Kratho*, *Khochá*, *Crowo* ~ *Crowth*, *Kwpha*, *Kwlin* (szláv 'kulai'), *Lereh*, *Linos*, *Mango*, *Mankwch* (vö. mókus), *Maritha*, *Meche*, *Myladyn*, *Milach* ~ *Milak*, *Mylas* ~ *Millos* ~ *Milos*, *Myrko*, *Myttho* ~ *Mytto*, *Momer*, *Monchylo*, *Nayak*, *Nena* (elírás *Nema* h. ?), *Nanghos*, *Noho*, *Oly*, *Opera* ~ *Opra* ~ *Opara*, *Paytor*, *Palhwga* (Pál húga vagy Palugya?),

Pamos, Panicha, Pypo ~ Pipo (? pipacs), *Pochocha, Radah, Radna, Radych, Rado ~ Radoh, Radowan, Rados, Pykus* (? vö. *pikós* 'becsipett' MTSz.), *Racho, Rede, Rvsthan, Sagatha, Sango, Sanyk, Sapa, Sapel, Sarta, Sorkas* (talán *Forkas* ?), *Stocha, Zwdar, Zanbo, Zatok* (elírás a *Zatoch* h. ?), *Zeger, Zehoo, Zelah, Zerken, Zobonya, Zylka ~ Zyko ~ Zylko, Zor, Zotan, Zwna, Thalamer, Tondor, Wadak, ? Vag, Vanga* (elírás a *Varga* h.), *Var* (talán a *Varga* kezdete), *Vecherin, Vezel, ? Virbius, Voch* (szláv személynév), *Vokachin, Vochetka, Wokyth* (szláv apanév), *Voza*.

Az ebbe a csoportba tartozó nevek mind ritkák: a 180 nevet 247 egyén viseli.

Kettős vezetéknevű embert csak kettőt találtam: *Totgal* és *Thot Warga*.

Igazat adhatunk SZABÓ ISTVÁNNAK, aki kiadványának bevezetésében azt írja: „nem nyomhatjuk el azt a benyomásunkat, hogy családneveinkben az idők folyamán elszegényedés és elszürkülés ment végbe” (13). Ez részben érthető is. A névadás 1522-ben még friss, eleven, a nevek legnagyobbik része még csak néhány nemzedéken át öröklődött, új nevek keletkezésének még megvan a lehetősége, a név és viselője között még néha megvan a kapcsolat vagy annak emléke. Azt sem szabad számításon kívül hagynunk, hogy az itt érintett terület néhány év múlva áldozatul esett a török hódításnak és nagy része egy—másfél évszázadig lakatlan terület lett. Az itt említett családok közül tehát csak nagyon kevés menthette át nevét az utókorra.

Az már névadási rendszerünk következménye, hogy dézsmajegyzékünkben ugyanazok a nevek a leggyakoribbak, mint manapság is: *Tóth, Varga, Nagy, Szabó* stb. A mesterségnevek gyakorisága és elég tekintélyes csoportja egy ilyen várostalan, teljesen mezőgazdasági vidéken eléggé meglepő, és a vártnál fejlettebb kézműves-iparra, gazdasági differenciálódásra mutat.

Mivel hely- és időbeli megoszlás szempontjából érdekes összehasonlításokat lehet tenni egyes vidékek és korok névadási típusai között, közlöm a dézsmalajstromok névtípusainak hozzávetőleges megoszlását.

	Név	Egyén
	% -ban	
Keresztnévből keletkezett vezetéknev	19	14
Helynévből keletkezett vezetéknev	23	17
Népnévből keletkezett vezetéknev	1	9
Foglalkozásnévből keletkezett vezetéknev	10	26
Egyéb ragadványnévből keletkezett vezetéknev	30	28
Ismeretlen és bizonytalan vezetéknev	17	6
	100	100

KÁLMÁN BÉLA

Les noms de serfs au XVIe siècle

Plusieurs articles témoignent de l'intérêt que portent les chercheurs à l'étude des noms de personnes au XVIe siècle. Il faut noter, cependant, que dans la plupart des cas les recherches effectuées se sont bornées à l'examen des noms nobiliaires (chartes). Grâce à une publication de I. SZABÓ (Régistres

des dîmes dans les départements Bács, Bodrog et Csongrád en 1522, Budapest, 1954), l'auteur a dépouillé quelque 4000 noms de serfs. Le procédé avait plusieurs avantages, notamment celui d'une mise au point homogène: tous ces noms appartenaient à des serfs vivant à une époque déterminée (1522) et dans une région bien délimitée, celle qui s'étend dans la Yougoslavie actuelle, entre le Danube et le Tisza.

Dans le premier chapitre, l'auteur dépouille les noms de baptême, et il constate que les noms d'origine hongroise disparurent presque entièrement à cette époque pour céder la place à des noms de martyrs, à des noms bibliques. Dans les registres des dîmes, on trouve 86 noms masculins dont 30 seulement dépasse une fréquence des pour cent dans l'emploi. Voici les dix noms masculins les plus fréquents (d'une fréquence de 7 à 3,5 pour cent): *János* (Jean), *Péter* (Pierre), *György* (Georges), *Mihály* (Michel), *István* (Étienne), *Gergely* (Grégoire), *Pál* (Paul), *Benedek* (Benoît), *Balázs* (Blaise), *András* (André). Si le nombre des noms féminins est minime, c'est que le registre ne retient que le nom des veuves qui figurent le plus souvent sous le nom de leur mari.

Le chapitre II aborde la question de l'homonymie. Souvent, les veuves portent un seul nom (par ex. *relicta Agatha*, *relicta Balasne*). Le nombre des hommes portant un seul nom n'atteint pas les 2 pour cent: ce sont, en partie, des juges, des scribes et des forgerons dont la charge ou le métier rendaient inutile l'emploi d'un nom de famille. Les autres sont des colons, des mendiants et quelquefois des serfs. Quant aux personnes possédant un seul nom, on peut démontrer que dans leur cas presque la moitié des noms de baptême est d'un emploi rare. Il ne fait pas de doute, cependant, qu'au seizième siècle la majorité des serfs portèrent deux noms. Le fait que les personnes ayant le même nom de famille figurent ensemble sur le registre, semble prouver que les noms de famille étaient héréditaires.

Les divers types de noms de famille sont les suivants (ces types correspondent, en général, à ceux que nous connaissons aujourd'hui):

1. a) le nom de baptême du père + *fi* (*Pálfi*, *Petrefi* = le fils de Paul, le fils de Pierre).
- b) le nom de baptême du père + *i* (*Lukácsi*, *Mihályi* = de Lucas, de Michel).
- c) le seul nom de baptême du père (*Balázs*, *Antal* = Blaise, Antoine).
- d) la forme hypocoristique du nom du père (*Bene*, *Dancs* pour Benoît et Daniel; cf. *Jeannot*, *Jacquot* en français).
- e) le nom de la mère (*Magda*, *Dorka* = Madelaine, Dorothee).
- f) survivances de noms anciens (*Boda*, *Cseke*).

2. Il y a des noms de famille désignant des localités et munis le plus souvent d'un formatif *i* (*Bácsi*, *Szegedi* = de Bács, de Szeged).

3. Noms désignant la nationalité (*Tót*, *Kun* = Slovène, Coman; cf. Lallemand, Langlois en français).

4. Noms désignant une profession, un métier, une charge (*Bíró*, *Ács*, *Halász* = juge, charpentier, pêcheur).

5. Noms de famille provenant de surnoms ou de sobriquets désignant une particularité physique ou morale, une habitude etc. (*Nagy*, *Fekete*, *Szakál*, *Csóka*, *Herceg*, *Botos*, *Sós* etc. = grand, noir, barbu, choucas, duc, homme portant un bâton, salé).

6. Une partie des noms est très mal lisible: le dépouillement de ces données est très difficile.

B. KÁLMÁN

